

GABRIELA MASŁOWSKA

*Rozpoznanie nisz gospodarczych i przestrzennych
jako element polityki regionalnej
na przykładzie województwa lubelskiego*

Recognition of economic and spatial niches as an element of regional policy
on an example of the Lublin Region

Przekształcenia systemowe gospodarki polskiej stwarzają nowe uwarunkowania w rozwoju regionów. Mechanizm rynkowy wprowadzający konkurencję nasila proces zróżnicowań międzyregionalnych i dezintegracji. Regiony bardziej rozwinięte gospodarczo, lepiej wyposażone w potencjalne źródła korzyści przyspieszyły kroku. Regiony słabsze wykazują na ogół osłabienie aktywności, zachowanie starych struktur i oddalanie się od oczekiwanego poziomu dobrobytu.

Pogłębianie się dystansu ekonomicznego i cywilizacyjnego jest sprzeczne nie tylko z interesem regionów słabszych, ale i całego społeczeństwa. W gospodarce rynkowej źródłem siły napędowej rozwoju jest dostateczny popyt agregatowy. Niedorozwój pewnych regionów oznacza, że są one wąskim rynkiem zbytu dla dóbr wytwarzanych w pozostałych regionach, co poprzez efekty mnożnikowe hamuje wzrost gospodarki narodowej. Dlatego Polska potrzebuje polityki regionalnej aktywizującej regiony depresyjne. Państwo musi stymulować rozwój tych funkcji, technologii i obszarów w regionie, które są bardziej konkurencyjne na rynku krajowym i zagranicznym, oraz uwzględnić walory położenia i przeobrażenia strukturalne obszarów wiejskich.

Doświadczenia krajów bogatych dowodzą, że restrukturyzacja regionów jest przedsięwzięciem na tyle ważnym, kompleksowym i długofalowym, że uzasadnia potrzebę daleko posuniętego interwencjonizmu.

Przykładem indyferentyzmu w tej kwestii w Polsce jest fakt, że działania restrukturyzacyjne podejmowane z początkiem lat dziewięćdziesiątych ograni-

czają się do prywatyzacji, pozostawiając restrukturyzację gospodarki narodowej i poszczególnych regionów wolnej grze sił rynkowych. Fasadowość samorządów, zatarcie kompetencji władz administracyjnych i samorządowych, brak zabezpieczenia środków w budżecie na restrukturyzację regionów czyni ją fikcją.¹

Aby zmobilizować region do przekształceń strukturalnych potrzeba zmian w świadomości, realnego wsparcia ze strony państwa a także opracowania strategii rozwoju. Integralną część prac w tym kierunku powinno być rozpoznanie predyspozycji regionów, aby wskazać strategiczne pola ich rozwoju prowadzące do specjalizacji. Jest to podstawowy warunek ożywienia gospodarki regionu i społeczności lokalnych.

Mając świadomość różnic w pojęciu regionu i województwa w prezentowanym opracowaniu, podjęto próbę rozpoznania możliwości gospodarki na przykładzie województwa lubelskiego. Ponieważ transformacja systemowa zbiega się z recesją gospodarczą, jednym z warunków uruchomienia kreatywności regionów jest przyciągnięcie kapitału krajowego i zagranicznego. Wychodzimy z założenia, że w tej sytuacji najważniejsze jest wyłonienie nisz gospodarczych i przestrzennych, tj. tych dziedzin i obszarów, w których skupia się działalność najbardziej efektywna, konkurencyjna, ekspansywna i innowacyjna, czyli najbardziej atrakcyjna dla biznesu.

Aby określić rodzaje działalności najbardziej zachęcającej dla biznesu zastosowano następujące kryteria:

- 1) udział danej działalności w wartości dodanej oraz w obrotach z zagranicą,
- 2) wskaźniki rentowności i zyskowności,
- 3) wskaźniki poziomu kosztów z całokształtu działalności,
- 4) obciążenie wyniku finansowego brutto obowiązkowymi zmniejszeniami,
- 5) wydajność pracy i koszt pracy.²

Podstawę badań stanowiły dane statystyczne dla roku 1994; w przypadku rentowności także rok 1993 i 1995 (I półrocze).

Przyjęto zasadę uszeregowania wskaźników rentowności dla roku 1994 od największych do najmniejszych. Pozwoliło to wyłonić rodzaje działalności od najbardziej do najmniej rentownych i ustalić działalności ponad przeciętne.

Struktura wartości dodanej świadczy o strukturze potencjału gospodarki regionu i zdolności poszczególnych dziedzin do generowania dochodów, wpływów budżetowych, do inwestowania. Analiza szacunkowa danych statystycznych zawartych w tabeli 1 potwierdza fakt, że siła produkcyjna gospodarki regionu lubelskiego tkwi w kompleksie żywnościowym.

¹ Wich U., *Rola polityki regionalnej w kształtowaniu nowego modelu gospodarki i państwa*, maszynopis, UMCS, Wydział Ekonomiczny, Lublin 1991.

² Zastosowana metoda ma pewne elementy wspólne z metodą stosowaną w badaniach nisz gospodarczych przez Prof. R. Domańskiego dla miasta Poznania.

Około 74% wartości dodanej przemysłu tworzą te gałęzie, które są związane z gospodarką żywnościową, tj. przemysł spożywczy (41,5%), elektromaszynowy (26,8%) i chemiczny (6,2%). Oczywiście nie cała produkcja tych działów służy potrzebom agrobiznesu, ale jeśli dodamy do tego wartość dodaną wytworzoną w rolnictwie i pozostałych ogniach łańcucha żywnościowego (dystrybucja artykułów rolnych i żywnościowych, usługi na rzecz łańcucha żywnościowego, handel zagraniczny artykułów żywnościowych, rybołówstwo), to o produktywności i dochodowości gospodarki badanego województwa przesądza kompleks żywnościowy.

Ponieważ procesy gospodarcze dokonywać się będą w sytuacji coraz większego włączania się gospodarki kraju i regionu do gospodarki światowej, przeanalizować należy zdolności badanego regionu do uczestniczenia w międzynarodowym podziale pracy. W 1994 r. jednostki prowadzące działalność na terenie woj. lubelskiego uczestniczyły w obrocie towarowym z 83 krajami uzyskując dodatnie saldo w wysokości 63,5 mln USD.³ W eksporcie 89,8% stanowiły wyroby przemysłowe, w tym: nawozy sztuczne – 21,2%, przetwory owocowo-warzywne i grzybowe – 15,3%, ciągniki rolnicze – 5,2% (co stanowi łącznie 41,7%), odzież i bielizna osobista z tkanin – 4,8%, produkty organiczne – 3,3% i środki transportu lotniczego. Produkty rolnictwa i leśnictwa stanowiły 10,2% eksportu, w tym owoce – 5,4%, produkty roślin przemysłowych i leczniczych – 2,2% oraz zwierzęta, ptactwo i owady – 1,3%. O prężności regionu w zdobywaniu zagranicznych rynków decyduje zatem także kompleks żywnościowy – ponad połowa wartości eksportu. Tak przedstawiają się warunki struktury gospodarczej, które będą determinować rozwój sytuacji.

Jak kształtuje się bieżąca kondycja ekonomiczna poszczególnych rodzajów działalności w regionie? Podstawowe wskaźniki obrazujące sytuację finansową w działalności pozarolniczej zamieszczono w tabeli 2.

Najwyższą rentownością w 1994 r., przy średniej dla województwa 2,3%, charakteryzowała się gospodarka komunalna (7,1%), zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę (5,2%), działalność produkcyjna przemysłu (4,1%) i obsługa nieruchomości (2,8%). O ich względnie najlepszej kondycji świadczy również wskaźnik zyskowności, który przy średnim dla województwa 7 zł wynosił w powyższych działalnościach odpowiednio: 35, 30, 20 i 20 zł. Podobna tendencja utrzymywała się w 1993 r. i I półroczu 1995. Pozycję najkorzystniejszą zajmują zatem działy o dużym stopniu zmnopolizowania gospodarki, związane z eksploatacją naturalnych zasobów, o niższym wskaźniku poziomu kosztów, ale przede wszystkim o mniejszym obciążeniu wyniku finansowego brutto obowiązkowymi płatnościami, jak podatek dochodowy, dywidenda i pozostałe. Lepsza od średniej sytuacja finansowa wymienionych czterech rodzajów działal-

³ *Statystyka eksportu i importu woj. lubelskiego 1994*, WUS, Lublin 1995.

Tab. 1. Wartość dodana brutto według działów i grup gałęzi w woj. lubelskim w 1992 r. (w %)
Gross added value according to sectors and branch groups in the Lublin region in 1992

Woj. lubelskie	Działy o przewadze działalności rynkowej										Działy o przewadze działalności nierynkowej
	przemysł	budownictwo	rolnictwo	leśnictwo	transport	kęczność	handel	finanse i ubezpieczenia	pozostałe		
100,0	28,4	9,5	11,3	0,2	2,0	2,4	18,8	2,0	9,9	15,5	
	Przemysł										
	palwowo-energetyczny	elektro-maszynowy	chemiczny	mineralny	drzewno-papierniczy	lekki	spożywczy	pozostałe gałęzie			
	9,0	26,8	6,2	4,9	2,6	6,9	41,5	2,8			

Źródło: PKB i dochody ludności wg województw w 1992 r. Praca zbiorowa pod red. L. Zienkowskiego, PAN, 1994.

Tab. 2. Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych woj. lubelskiego w 1994 r.
Financial results of economic subjects of the Lublin region in 1994

Wyszczególnienie	Udział w sprzedaży wyrobów ogółem	Rentowność			Zyskowność	Wskaźnik poziomu kosztów z całkowitałtu	Obciążenia obowiązkowe zmniejszonymi wynikiem br.
		1993	1994	1995			
		w %					
Pozostała działalność usług komunalnych i socjalnych	0,6	3,5	7,1	5,0	35	93,3	46,4
Zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	6,1	10,8	5,2	10,0	30	97,5	40,9
- pobór, oczyszczanie i rozprowadzanie wody	1,6	18,1	10,0	4,0	65	94,1	30,9
- zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i gorącą wodę	4,6	9,8	4,6	10,6	26	98,0	43,5
Działalność produkcyjna	64,7	3,2	4,1	6,9	20	96,3	49,2
Obsługa nieruchomości	5,8	4,4	2,8	1,5	20	97,2	26,0
Hotele i restauracje	0,2	-6,4	3,8	-10,1	-1	94,4	102,3
Budownictwo	10,9	3,0	1,1	-3,4	-3	98,5	125,6
Transport, skład, łączność	2,0	0,0	1,0	1,7	-16	97,5	275,1
Handel i naprawy	2,7	0,5	0,8	0,4	0	99,1	98,0
Ogółem	100,0	2,8	2,3	4,6	7	97,9	68,8

Źródło: Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa, WUS, 1993, 1994, 1995 – I półrocze.

Tab. 3. Wydajność i koszt pracy podmiotów gospodarczych woj. lubelskiego w 1994 r.
Efficiency and costs of labour of economic subjects in the Lublin region in 1994

Wyszczególnienie	Wydaj- ność pracy	Koszt pracy	Innowacyjność	
			sprzedaż nowych zmodernizowa- nych wyrobów	udział nowych zmodernizowa- nych wyrobów w sprzedaży
Pozostała działalność usług komunal- nych i socjalnych	135	439,4	–	–
Zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę	412	211,6	–	–
– pobór, oczyszczanie i rozprowa- dzanie wody	277	259,8	–	–
– zaopatrzenie w energię elektrycz- ną, gaz i gorącą wodę	492	195,6	–	–
Działalność produkcyjna	464	127,9	1 194 558	6,1
Obsługa nieruchomości	360	174,7	–	–
Hotele i restauracje	155	249,9	–	–
Budownictwo	243	206,51	–	–
Transport, skład, łączność	161	350,7	–	–
Handel i naprawy	79	633,6	–	–
Ogółem	350	173,1	1 194 558	4,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: 1) Informacji o sytuacji społeczno-gospodarczej woj. lubelskiego WUS, 1994, 2) Sprawozdania o innowacjach PNT-02 za 1994 r., WUS.

ności ma także związek z ponad dwukrotnie wyższą wydajnością pracy na jednego zatrudnionego (343 mln zł wobec 160 mln zł w pozostałych) a zatem niższym kosztem pracy na 1000 zł wartości obrotu 9238 zł; 710 zł) (dane tab. 3).

Przeprowadzenie analizy na niższym szczeblu agregacji umożliwiają dane zawarte w tabeli 4 i 5. Najwyższym poziomem rentowności w latach 1993–1995 (I półrocze) cechowały się produkcja instrumentów medycznych, precyzyjnych i optycznych, produkcja drewna i wyrobów z drewna, słomy, wikliny, działalność poligraficzna i wydawnicza. Są to nowoczesne gałęzie przemysłu o niewielkim, bo 3,5-procentowym udziale w wartości produkcji sprzedanej przemysłu województwa. Powyżej średniej rentowności 4,1% i zyskowności 20 zł kolejne miejsca zajmują działalności o dużym udziale w wartości produkcji towarowej województwa, tj. przemysł chemikaliów i wyrobów chemicznych (odpowiednie wskaźniki wynoszą 5,7%; 34 zł) oraz produkcja maszyn i urządzeń (4,8%; 24 zł). Ich udział w wartości obrotu przemysłu województwa ogółem wynosi około 40%. Przemysł spożywczy oraz pojazdów mechanicznych, przyczep i naczep, które wytwarzały 36% produkcji towarowej województwa znajdowały się w następnej kolejności, ale już poniżej średniej. Przyczyna tego stanu tkwi w poziomie kosztów całokształtu działalności, który w dwu ostatnich prze-

Tab. 4. Wskaźniki finansowe według rodzajów działalności przemysłowej w woj. lubelskim
 Financial indexes according to kinds of industrial activity in the Lublin region

Wyszczególnienie	Udział w przychodach ze sprzedaży			Wskaźnik rentowności			Zyskowność w zł	Wskaźnik poziomu kosztów w %	Obciążenie wyniku finansowego brutto w %
	w %			w %					
	1993	1994	1995	1993	1994	1995			
Działalność produkcyjna	100,0	3,2	4,1	6,9	20	96,3	49,2		
w tym:									
Produkcja instrumentów medycznych i aptekarskich, zegarów	1,9	24,3	27,9	22,1	158	79,5	28,7		
Produkcja tkanin	0,4	-30,2	11,8	2,2	100	113,9	25,2		
Produkcja wyrobów z drewna oraz ze słomy i wikliny	0,9	1,6	11,2	8,0	66	89,8	34,2		
Działalność poligraficzna i wydawnicza	0,7	3,2	9,1	13,7	44	91,5	47,5		
Produkcja chemikaliów i wyrobów chemicznych	27,6	3,3	5,7	13,3	34	93,6	36,1		
Produkcja maszyn i urządzeń	12,4	4,1	4,8	4,0	24	95,3	47,7		
Produkcja wyrobów z pozostałych surowców nie-metalowych	3,0	0,4	2,8	-10,2	-9	96,5	134,9		
Produkcja pojazdów mechanicznych, przyczep i nacze	5,0	1,0	1,7	2,6	2	98,4	88,3		
Produkcja artykułów spożywczych i napojów	31,7	3,8	1,0	3,6	-11	98,7	213,3		
Produkcja odzieży i futrzarstwo	1,7	-2,2	0,5	-3,0	-4	99,4	184,7		
Obróbka skóry i wyrobów ze skóry	1,8	-0,4	-0,7	1,2	-24	97,9	-246,2		
Produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych	0,7	0,1	-2,2	-8,3	-22	101,3	-1,2		
Produkcja wyrobów z metali (bez maszyn i urządzeń)	0,8	1,7	-3,7	-2,7	-45	103,2	-16,8		

Źródło: jak w tabeli 2.

Tab. 5. Wydajność pracy, koszt pracy oraz innowacyjność przemysłu w woj. lubelskim w 1994 r.
Work efficiency, cost of work and innovation in industry of the Lublin region in 1994

Wyszczególnienie	Wydajność pracy	Koszt pracy	Innowacyjność		
			nakłady finansowe na innowacje		udział w sprzedaży nowych i zmoderni- zowanych wyrobów
			w mln zł	w %	w %
Działalność produkcyjna	367	243	400	0,0	0,3
w tym:					
Produkcja instrumentów medycznych, aptekarskich i zegarów	367	243	400	0,0	0,3
Produkcja tkanin	157	296	–	–	–
Produkcja wyrobów z drewna oraz ze słomy i wikliny	374	155	–	–	–
Działalność poligraficzna i wydawnicza	299	191	–	–	–
Produkcja chemikaliów i wyrobów chemicznych	1083	64	313 359	36,6	0,1
Produkcja maszyn i urządzeń	272	298	42 324	4,9	6,4
Produkcja wyrobów z pozostałych su- rowców niemetalowych	232	222	1 458	0,2	–
Produkcja pojazdów mechanicznych, przyczep i naczip	473	124	326 019	38,0	95,6
Produkcja artykułów spożywczych i napojów	685	89	139 921	16,3	1,5
Produkcja odzieży i futrzarstwo	117	368	103	0,0	0,1
Obróbka skóry i wyrobów ze skóry	279	196	2 021	0,2	2,5
Produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych	610	84	–	–	–
Produkcja wyrobów z metali (bez ma- szyn i urządzeń)	141	394	–	–	–

Źródło: jak w tabeli 3.

mysłach wynosił 98,6% (w grupie najlepszych 90%) ale przede wszystkim w prawie 4-krotnie większym obciążeniu wyniku finansowego.

Jak wiemy, kapitał, głównie obcy, interesuje się gałęziami i mikroobszarami, gdzie występuje tania siła robocza. Dlatego podejmujemy próbę oceny przemysłu przez pryzmat tego kryterium. Informacje na ten temat zawiera tabela 5. Najwyższa wydajność pracy, przy średniej 464 mln zł na jednego zatrudnionego, ma miejsce w przemyśle chemicznym – 1083 mln zł, spożywczym – 685 mln zł, wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych – 610 mln zł oraz w produkcji pojazdów mechanicznych, przyczep i naczip – 473 mln zł. W tych właśnie gałęziach najniższy jest koszt pracy, który wynosi tam około 90 zł na 1000 zł przychodu ze sprzedaży, przy średnim na poziomie 128 zł.

Kolejnym przejawem żywotności i konkurencyjności gospodarki jest podatność na innowacje. Dane na ten temat zawiera tabela 5. Z badań wynika, że największą skłonnością do innowacji cechuje się produkcja pojazdów mechanicznych, przemysł chemiczny i spożywczy.

Dokonując reasumpcji wyników badań, z punktu widzenia przyjętych na wstępie kryteriów, stwierdzamy, że pewne gałęzie przemysłu powtarzają się najczęściej w grupie ponad przeciętnych, tj. cztero- a nawet pięciokrotnie. Należą do nich: przemysł chemiczny, maszynowy, spożywczy, produkcji pojazdów mechanicznych i przemysł precyzyjny. To właśnie one stanowią nisze w ekonomii województwa lubelskiego, tj. działalności najbardziej ekspansywne, konkurencyjne, efektywne i innowacyjne. Są to w większości przemysły tradycyjne, związane z agrokompleksem. Ich atrakcyjność świadczy o tym, że mogą one stać się biegunami rozwoju województwa, o ile ich restrukturyzacja będzie rozumnie sterowana. Restrukturyzacja gospodarki nie musi więc burzyć starych struktur, ale jedynie je modyfikować w kierunku większej konkurencyjności wewnętrznej i zewnętrznej. Działania powinny być tutaj wielostronne i kompleksowe.

Kraje wysoko rozwinięte mają w tym względzie swoje doświadczenia. Możemy z nich skorzystać. Poza pogłębieniem specjalizacji aż do poziomu produktu, który ma szansę stać się symbolem regionu, ogromną rolę w osiągnięciu przewagi konkurencyjnej mogą odegrać stosowane w całym reżimem technologie proekologiczne. W przyszłości, w sytuacji utrzymywania się nadprodukcji żywności, warunkiem integracji gospodarki województwa ze światem będzie jego kondycja ekologiczna. Na wytypowanie produktów, mikroregionów i na dostosowanie technik produkcji do ustaleń ekologicznych powinny być już dziś gromadzone środki w budżecie władz terenowych. Duże szanse w produkcji ekologicznej (bezpiecznej dla środowiska i człowieka) ma przemysł spożywczy woj. lubelskiego. Rolnictwo regionu środkowowschodniego jako producent surowców nie cierpi na nadintensyfikację, którą cechuje się rolnictwo większości krajów rozwiniętych.⁴ Region lubelski może więc skorzystać w dalszym rozwoju z tzw. „renty opóźnienia”.

Być może jednym z rozwiązań byłoby przemieszczenie zasobów, tj. „przekucie” mniej efektywnych, konkurencyjnych części przemysłu metalowego i maszynowego na produkcję sprzętu na rzecz ochrony środowiska.

Ważnym, choć niedocenianym kierunkiem działania, powinno być stworzenie ciągle aktualnej i bardzo szczegółowej bazy danych o zmianach w strukturze gospodarczej, społecznej, przestrzennej regionu i sytuacji ekologicznej.

Innym kierunkiem działania może być dekoncentracja przemysłu bliżej źródeł surowców, taniej siły roboczej i mniej obciążonego środowiska naturalnego, tzn. na obszary wiejskie.

⁴ *Proekologiczne zorientowanie polityki rolnej w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*, Synteza tematu badawczego pod red. Prof. dr hab. W. Michny, IERiGŻ, Warszawa, 1993.

Regulowana restrukturyzacja regionu nie może bowiem ograniczać się do sfery produkcji. Powinna obejmować także przebudowę struktury przestrzennie-funkcjonalnej. Rozbudowa funkcji produkcyjnych i usługowych, będących nośnikami rozwoju regionu, powinna być połączona z przeobrażeniami struktury przestrzennej miast i obszarów wiejskich w kierunku ich wielofunkcyjnego rozwoju.

Miasta mają większe możliwości zdobywania kapitału, przechwycenia oszczędności z zewnątrz, także ze wsi. Koncentracja działalności oznacza jednak przeciążenie infrastruktury produkcyjnej i socjalnej, degradację środowiska, które pozbawione jest już naturalnych funkcji obronnych. Wymaga to coraz większych nakładów kapitału, obniża jego efektywność i pogarsza relację kapitału do dochodu.

Z drugiej strony monofunkcyjność obszarów wiejskich wpływa niekorzystnie na stan populacji wiejskiej, tworzy kompleks frustracji, poczucia zaniedbania, niesprawiedliwości, niepewności jutra. Uniemożliwia rolnictwu spełnienie jego podstawowych funkcji i uruchamia mechanizm powstawania „pustyni społecznych”.

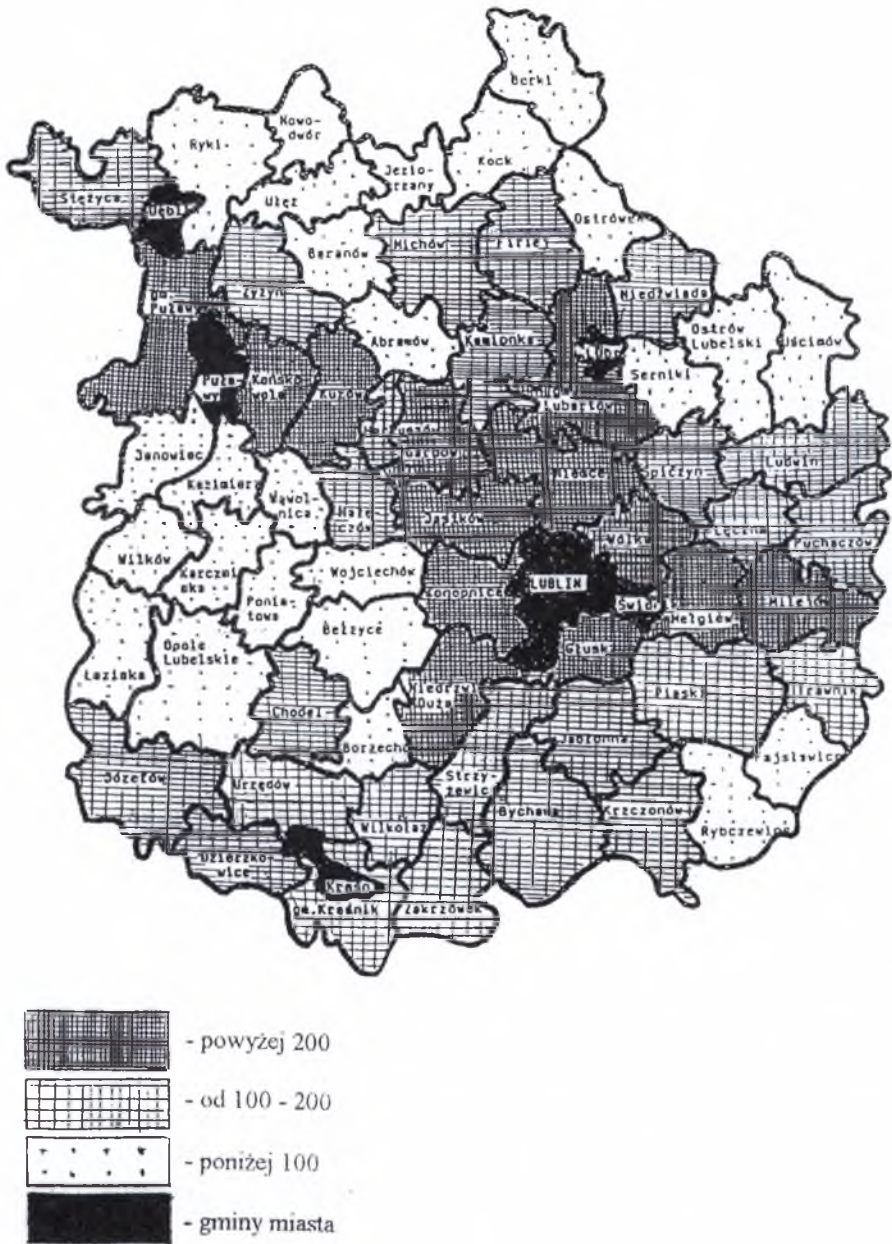
Restrukturyzacja obszarów wiejskich przez uzupełnienie dominującej na nich funkcji rolniczej funkcjami pozarolniczymi ułatwić może osiągnięcie pożądanego parytetu dochodów ludności rolniczej. Poziom dochodów rodziny decyduje o strategii gospodarstwa, o jego zdolnościach przystosowawczych i reprodukcyjnych, o posiadaniu następcy. W rezultacie decyduje o tym, czy gospodarstwo przystosuje się do nowych wyzwań i przetrwa czy też zostanie wyeliminowane. Stworzenie ludności rolniczej możliwości dodatkowej pracy w otoczeniu gospodarstw pozwala lepiej wykorzystać czynniki produkcji, które posiada w nadmiarze (siłę roboczą, budynki, urządzenia) i poprawić sytuację dochodową. Jest to czynnik stymulujący rozwój całego regionu i gospodarki narodowej – silne rolnictwo to szeroki rynek zbytu dla pozostałych produktów. Z tych względów w silnych gospodarkach rynkowych państwo stosuje liczne instrumenty ekonomiczne, prawne, administracyjne aktywizujące obszary słabe.

Celem prezentowanego opracowania jest analiza przestrzennego zróżnicowania procesów rozwojowych w województwie lubelskim.

Aby wyłonić obszary o najbardziej rozwiniętej przedsiębiorczości zastosowano wskaźniki liczebności podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie Regon w układzie miast i gmin za rok 1994 wg Europejskiej Klasyfikacji Działalności.

Przyjęto kryterium podziału gmin wiejskich wg „zagęszczenia” na ich terenie funkcji pozarolniczych. Pozwoliło to wydzielić obszary mono- i wielofunkcyjne. Jak pokazują dane zawarte w tabeli 6 w woj. lubelskim ma miejsce daleko posunięta koncentracja działalności gospodarczej i usługowej w miastach. Spośród 46 712 podmiotów zarejestrowanych w 1994 r. aż 82% usytuowano w obrębie miast. Przy tym aglomeracja Lublin-Świdnik wchłonęła około 64%

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE

Ryc. 1. Przestrzenne zróżnicowanie nasycenia obszarów wiejskich w podmioty gospodarcze spełniające funkcje pozarolnicze (stan w 1994 r.)
 Spatial differentiation of saturation of rural areas in economic subjects performing non-agricultural functions (the state of 1994)

Tab. 6. Podmioty gospodarki narodowej wg sekcji EKD. Stan w dniu 31.XII.1994 r.
Subject of the national economy according to European Activity Classification
on 31 Dec., 1994

Województwo lubelskie		
ogółem 46 712	miasta 38 355	wieś 8357
Ogółem	100,0	100,0
w tym:		
Handel i naprawy	48,2	43,3
Obsługa nieruchomości	12,6	4,3
Działalność produkcyjna	10,1	17,5
Budownictwo	8,1	8,3
Transport, składowanie i łączność	7,4	6,4
Pozostała działalność usługowa, socjalna i komercyjna	4,6	4,2
Ochrona zdrowia i opieka socjalna	3,6	2,6
Hotele i restauracje	2,7	3,3
Edukacja	1,2	4,3
Pośrednictwo finansowe	0,8	0,7
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	0,5	4,3
Administracja i obrona narodowa	0,2	0,6
Zaopatrzenie w energię, gaz i wodę	0,1	0,1
Rybołówstwo i rybactwo	0,0	0,2
Górnictwo	0,1	0,1
Inne	0,0	0,0

Źródło: *Podstawowe dane statystyczne według miast i gmin za 1994 r.* WUS w Lublinie, 1995.
Obliczenia własne.

wszystkich jednostek produkcyjnych i usługowych. Na obszary wiejskie przypada tym samym tylko około 18% ogółu podmiotów.

Nie występują natomiast większe różnice pod względem struktury prowadzonej działalności pozarolniczej w układzie miasto-wieś, z tą jedyną różnicą, że w miastach większy jest procentowy udział podmiotów zajmujących się obsługą nieruchomości i firm, ochroną zdrowia i opieką społeczną oraz działalnością komunalną.

Z miast następuje „promieniowanie” funkcji nierolniczych na obszary wiejskie (ryc. 1). Oddziaływanie miast jest tym silniejsze, im większa jest aglomeracja i im bliższe położenie wsi względem miast.

Aktywność gospodarcza obszarów wiejskich, wyrażona częstością występowania na nich działalności nierolniczej ma wyraźny związek z usytuowaniem zakładów produkcyjno-usługowych na ich terenie. Niszą przestrzenną (poza niszami otaczającymi miasta) stanowią gminy Milejów, Trawniki, Łęczna, Ludwin, Puchaczów. Przeniesienie zakładów przetwórczych bliżej źródeł zaopatrzenia w surowce i tanią siłę roboczą powoduje większą koncentrację osadnictwa, a zatem wzrost lokalnego popytu rynkowego, co jest czynnikiem inspirującym powstawanie innych zakładów i miejsc pracy. Z kolei łatwiejszy

Tab. 7. Zanieczyszczenia i gospodarka wodą w województwie lubelskim
Pollution and water management in the Lublin region

Wyszczególnienie	Miasta	Wieś
Emisja zanieczyszczeń w tonach na 1 km ² (rocznie)		
– pyłowych	38,6	1,4
– gazowych	9 456,0	269,2
Ścieki odprowadzane do ziemi i wód powierzchniowych w dekametrach sześciennych (rocznie)	87 349	7063
Pobór wód ogółem w dekametrach sześciennych (rocznie)	112 272	4082
Zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca w m ³	58,0	16,0

Źródło: jak w tabeli 1.

dostęp do usług, źródeł zaopatrzenia i zbytu zatrzymuje ludność na tym terenie. W ten sposób działa czynnik samonapędzający rozwój i postęp cywilizacyjny wsi.

Czynnikiem zwiększającym żywność obszarów wiejskich są także walory turystyczno-krajobrazowe (Firlej, Nałęczów) oraz główne szlaki komunikacyjne.

Rycina 1 jest potwierdzeniem występowania enklaw monofunkcyjnych obszarów wiejskich na terenie województwa lubelskiego, tj. obszarów o wyraźnej dominacji funkcji rolniczych. Są to gminy położone głównie w północnej części województwa (Ryki, Ułęż, Jeziorzany, Borki, Kock, Ostrówek) oraz w części środkowo-zachodniej (Janowiec, Wilków, Łaziska, Kazimierz, Karczmiska, Opole Lubelskie, Poniatowa, Wąwolnica, Wojciechów, Bełżyce, Borzechów). Być może są to mikroregiony predysponowane do produkcji rolniczej. Otoczenie ich szczególną opieką i integracja ich rozwoju ekonomicznego z polityką ekologiczną, przyczynić się może do ich specjalizacji w skali regionu, kraju, Europy.

Przeniesienie funkcji pozarolniczych na tereny wiejskie ułatwiłoby rozwiązanie problemu bezrobocia, kryzysu mieszkaniowego, degradacji środowiska naturalnego. Warunkiem bezwzględny jest przy tym zachowanie wszelkich rygorów ekologicznych i ładu przestrzennego, aby problemy miast w tym względzie nie stały się problemami wsi.

Dane tabeli 7 wskazują, że na 1 km² w miastach województwa lubelskiego spada rocznie blisko 30 razy więcej zanieczyszczeń pyłowych i gazowych (dwutlenek siarki, tlenki azotu, dwutlenek węgla) niż na wsi. Miasta pobierają też 25 razy więcej wody, odprowadzają 12 razy więcej ścieków do ziemi i wód powierzchniowych, a zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca jest blisko 4-krotnie większe. Zdolność środowiska do naturalnej neutralizacji tych obciążeń jest nadal większa na wsi, co jest czynnikiem zwiększającym efektywność przedsięwzięć inwestycyjnych.

Dekoncentracja działalności i urbanizacji wymaga tworzenia impulsów przez państwo, samorządy i władze terenowe w zakresie budowy infrastruktury,

informacji, mobilności społeczno-zawodowej, wymaga promocji poprzez subwencje, ulgi podatkowe, a więc wsparcie budżetowe. Wieś nie jest w stanie zrealizować tego przedsięwzięcia swoimi siłami, bez napływu kapitału z zewnątrz. Pomoc państwa skierowana na restrukturyzację obszarów wiejskich byłaby substytutem wydatków z budżetu na podtrzymywanie cen rolnych czy transfery socjalne na rzecz wsi oraz działaniem wspomagającym mechanizm rynkowy.

SUMMARY

A condition for making weak regions more active is to bring about structural changes on the economic, functional-spatial and social levels. Because the necessity of restructuring coincides with economic recession, weak regions, and especially the rural areas, are not able to carry out this task using their own means. Hence, a very important task is to attract the private capital, including the foreign capital, from the outside. To this aim, one should point at the domains and areas in the region which are attractive for business, which means that they are most expansive, competitive and innovative. An attempt to determine the niches understood in such a way is undertaken in the present paper for the economy of the Lublin region.